

Smuk Péter

Népfelség és/vagy kompetencia?

Horváth Attila professzoromat nagy szeretettel köszöntöm, kollégaként és egykori tanítványként! Győri és budapesti felsőoktatási együttműködésünk mellett professzor úr a politikai szocializációm során meghatározó élményekkel gazdagított mind a jogtörténeti összefüggések, mind a szellemes és anekdotikus történetei mélyén rejlő társadalomkarakterológiai abszurdok révén. Isten éltesen!

A demokratikus eljárásokkal kapcsolatos kritikai fenntartások egyik klasszikus érve az arisztokratikus vagy elitista álláspont, amely a politikai eljárások kimenetelének minőségét a demokratikus döntési folyamatokban részt vevő, kellő információval és „demokratikus kompetenciával” nem bíró tömegektől félti. A kommunikációs jogok és az állami szervek eljárásaival kapcsolatos nyilvánosságigények alkotmányos igazolást abból is merítenek, hogy ezek révén az informált választó a választáson képes lesz valódi mérlegelés után megítélni a politikai ügyek jelentőségét, valamint a politikai szereplők teljesítményét. Ebből az a megállapítás is következhetne, hogy választáson csak a felkészült választók informált döntéséből fakadhat alkotmányosan elfogadható, demokratikus legitimáció. Érvek szólnak azonban amellett, hogy az informált választó csak „mítosz”, ezzel együtt viszont a demokratikus eljárásokban a nem informált vagy nem kompetens választók közreműködése nem rontja le érdemben az ilyen döntéshozatal minőségét. Dolgozatomban egyrészt áttekintem a demokratikuskompetencia-elvárás és annak kritikáit, továbbá alkalmazom az érvelést a választójog életkor alapú cenzusának megítéléséhez.

Az antikvitás gondolkodóinak kritikus tapasztalatai miatt a középosztály nélküli demokrácia a tömegek mennyiségi hatalmából fakadóan került a rossz kategóriába. Schumpeter szerint „a politikai mezőbe lépéssel a tipikus állampolgár szellemi teljesítménye azonnal alacsonyabb szintre süllyed. Oly módon érvel és elemez, amit valóságos érdekeinek szférájában készségesen infantilisnak ismerne el. Ismét primitívvá válik. Gondolkodása asszociatív és érzelmivé válik.”¹

¹ SCHUMPETER 1994: 262.

A demokratikus eljárásokkal kapcsolatokat „kompetencia”-kritikák² a közösségi döntéshozatal sajátosságaival, illetve az általános és egyenlő választójog elvárásaival írhatók le.

A meritokratikus álláspont megtalálná a társadalomban azt a csoportot, amelynek a kezébe téve a közügyekről való döntést, biztosítva látná a helyes kormányzást. A nép műveltsége és tudása a politikáról és a közös ügyekről általánosan alacsony, nagyon sok polgár a tudás és információ megszerzéséhez szükséges erőfeszítéseket sem hajlandó megtenni. (Mert túl költségesnek tartja, vagy a szavazatának csekély hatására tekintettel értelmét sem látja.) A tömeg hajlamos az egyének érzeit elborítani, a józan megfontolás hiányában indulatok és szenvedélyek irányítják, és ezen érzelmeket könnyen manipulálják különféle agitátorok. A tömeg továbbá, ha a saját feje után megy, alkalmatlan vezetőket választ, mert nem képes megítélni, hogy ki rendelkezik a megfelelő képzettséggel. Ehelyett hajlamos olyanokat kiválasztani, akik hasonlóak hozzá. Nem tudna azonosulni a valóban kompetens jelöltekkel, mivel ezek az egyének éppen a kompetenciájuk révén különböznek a csoport többi tagjától. Ennek eredményeként a tömegek elkerülhetetlenül inkompetens vezetőket választanak. A tömegek iránti fenntartások akkor szerepeltek a politikai gondolkodók főbb témái között, amikor a választójog bővülésével az alsóbb társadalmi csoportok milliói jelentek meg a választók között. Ennek a folyamatnak a fékezésére több megoldást is igénybe vettek az alkotmányos rendszer szintjén, gondoljunk itt a kétkamarás parlamentekre vagy a választójogosultság életkori cenzusának magasán tartására. Ha általánossá válik a választójog, legalább ne legyen egyenlő.

A választók megfelelő tájékozottságát, demokratikus kompetenciáját a demokratikus rendszerek megfelelő működéséhez elengedhetetlennek tartja az általános felfogás, vagy egyenesen a demokrácia életképességének feltételül szabják. A demokratikus eljárásokban a döntéshozatal minősége jelentősen romlik az érvek szerint, amennyiben a választók kompetenciái is gyengülnek. Olyan felfogások is megfogalmazódtak, hogy a műveletlenek döntései (szavazata, részvétele) révén a többiek jogai sérülnek – lévén mindenkinek joga van jelentősebb és méltatlan kockázatoktól mentes élethez, ráadásul ezt a méltatlan kockázatot olyanok okozzák, akik inkompetensen döntenek. Ez az érvelés viszont individuális és közösségi döntési szempontból is cáfolható.³

Az egyének demokratikus döntéshozatalban való részvétele, szavazata valóban hatással lehet mások jogaira, életére, vállalkozására, jövőbeni várakozásaira. Ezen „inkompetens” egyéni szavazat mindazonáltal olyan mértékben oldódik fel a nagyobb szavazatszámokban, hogy az általa megvalósított konkrét kockázat korántsem kifogásolható jogsértésként.

² A kritikák és ellenérvek összefoglalását UMBERS 2019: 283–293, valamint OLSSON 2008: 55–76 alapján végzem el.

³ BRENNAN 2011: 700–724 érveit összefoglalja és tételesen cáfolni törekszik: UMBERS 2019.

Amennyiben a szavazatok aggregált hatását nézzük, már felmerül az, hogy a demokratikus döntések – mint olyanok – kötelező, autoritatív jellegűek. Egyrészt evidens, hogy a kormányzati rendszer demokratikus döntéshozatali eljárásai is közhatalmi jelleggel bírnak, ugyanakkor a demokrácia hívei is elfogadják, hogy a demokratikus autoritás nem korlátlan. A jogalkotás ilyen rendszere nem sértheti meg az egyének alapvető jogait, ennek érdekében intézményesültek a többséget korlátozó (*non-majoritarian*) mechanizmusok, mint például a bírói felülvizsgálat (alkotmánybírászkodás). Az is életszerű, hogy kijelentsük, a demokratikus döntések által érintett vagy veszélyeztetett érdekek csak kicsiny százaléka olyan, mint amely alapvető jog sérelmét okozza. A demokratikus rendszerekben, amennyiben közösségi döntésekre van szükség, és az ügyet illetően nézeteltérés van, akkor az a döntéshozatali eljárás tűnik igazságosnak, amelybe az érintett egyéneket bevonjuk. Ilyen értelemben a döntések autoritását az is támogatja, hogy az egyéneket oly mértékben vonjuk be a döntésekbe, amilyen mértékben majd ezek érintik őket. Tehát az adott határok között, a demokratikus döntéshozatal által jelentett kockázatokat tulajdonképpen kötelességük a polgároknak elviselni. A demokratikus döntéshozatal révén jelentett kockázatok, érdeksérelmek így módon még mindig moderáltabbak, mint a demokrácia alternatíváiként kínált, más rendszereké.

Az elitista vagy – Brennan szerint – az episztokratikus rendszerben a hozzáértők számára biztosítanak a politikai befolyást, illetve a polgárok tudásszintjéhez a befolyásuk mértékét. Ennek működőképes megvalósítására azonban nem találunk példát. Ilyen érvekkel támasztották alá például a plurális választójogot, de extrémebb megoldás szerint a szavazni kívánó polgárok tudását tesztelni kellene. Ezzel a megoldással a nagyobb tudással rendelkezők felé torzító elhajlás, az egyenlőtlenségek növekedése következne be, lévén a kizárt népcsoportok érdekeinek figyelembevétele immár nem lenne szükséges a demokratikus eljárásokban. Ez nem nevezhető minőségibb eredménynek, amit Brennan is elismer, de szerinte a befolyásukat veszített inkompetens választók egyébként is tájékozatlanok az érdekeiket szolgáló közpolitikák felől, sőt nem saját érdekeiknek megfelelően, hanem szociotropikusan (a szocializációjuk során megtanult vélt vagy valós szimbólumok alapján)⁴ szavaznak. Mindazonáltal a makrotársadalmi tapasztalatok nem támasztják alá ezt a megállapítást – ahol az egyes, hátrányosabb helyzetű csoportok érdekérvényesítési lehetősége, befolyása megjelent, ott a javukra szolgáló közpolitikai döntések is erősödtek.⁵ A demokratikus rendszerek fenntarthatóságának mérésére már jó módszerek ismertek, szemben a szkepticizmus legfontosabb időszakával, a 20. század elejével.

⁴ Például gazdasági növekedésről, közjóról alkotott véleményük alapján, lásd GEDEON 2013: 1318–1332; illetve CAPLAN 2007.

⁵ UMBERS 2019: 291.

A teljes szavazópolgárságot sem tekinthetjük homogén egésznek. Az amerikai kutatások nyomán kirajzolódott, hogy a szavazók mintegy negyede tekinthető „tudatlannak”, akik ráadásul saját véleményükkel szemben adták le szavazatukat.⁶ Caplan szavaival, ezen „választók nem egyszerűen tudatlanok, annál rosszabb: irracionálisak – és ennek megfelelően is szavaznak”.⁷ Egy ilyen tekintélyes méretű társadalmi sokaság sem okozott azonban érdemi károkat a modern demokráciákban. Olsson felhívja a figyelmet arra, hogy a ténybeli ismerethiány még nem jelenti a politikai ítéletalkotásra való alkalmasság hiányát, racionális módozatai léteznek a széles körű tájékozottság hiányában való, tájékozott döntésnek. Vannak a tudáshoz vezető rövidebb utak is, például megbízható franchise – mondjuk egy politikai párt vagy ideológia – választása. Másrészt a „hibás” szavazatok sem tartanak egy irányba. A helyes információk aggregáltan jelennek meg, a tévesek széttartanak, kioltják egymást.⁸ A jó döntés ismérve nem az, hogy többséget szerez, inkább a többséget tarthatjuk olyanoknak, amelynek nagyobb esélye van az információk és döntések minőségéről helyes ítéletet alkotni. Érdekes felvetés még, hogy a „tudatlan” szavazókat nem könnyebb-e egy irányba állítani manipulációk révén. Olsson álláspontja szerint nem lehet kimutatni, hogy ez markáns arányt képviselne, illetve hogy többféle propaganda nem oltja-e ki egymást. A tudatlan szavazói kör sem tekinthető homogén csoportnak.⁹

Az elméleti okfejtést a modern demokratikus rendszerekben is fennmaradt, általánosan elfogadott életkori cenzuson is megvizsgálhatjuk. A kiskorúak választójogának korlátozása jóformán csak a kompetenciaelvárással indokolható.¹⁰ Az életkori korlát általános elfogadottsága, ami egyes államokban (így Németországban) megvalósult szélesebb körű diskurzusok után is, töretlen. A nemzetközi és nemzeti fórumok, valamint a szakirodalom érvei között szerepelnek:¹¹

- ♦ az életkori feltétel objektív, ezért nem sérti az emberi méltóságot;
- ♦ a választójogi korhatár kijelölésére mérvadó szempont lehet „a szellemi érettség, az általános belátási, vita- és ítélőképesség, az életvezetésre való képesség és a felelősségtudat”;

⁶ OLSSON 2008: 64.

⁷ CAPLAN 2007: 2.

⁸ A Condorcet-paradoxon alapján bemutatja: OLSSON 2008: 65–66.

⁹ Az amerikai elnökválasztásokra alapított megállapítása azért azt sugallja, hogy ennek van néhány, a demokratikus és fair választási versenyre vonatkozó előfeltétele.

¹⁰ OLSSON 2008: 67 skk., a hazai szakirodalomból lásd BODNÁR 2014: 184–198; M. BALÁZS 2022: 190–197; SCHANDA 2020: 79–86; KURUNCZI 2020: 155–163.

¹¹ Áttekintéséhez lásd BODNÁR 2014: 186–189.

- a Velencei Bizottság szerint elvárás¹² a választójog minimum életkorhoz kötöttsége, a megállapított aktív választójogi korhatár országonként eltérő lehet, kulturális okokból, de 25 évnél ne legyen magasabb;
- az Emberi Jogok Európai Bírósága a korhatár funkcióját abban látta, hogy biztosítani kell a választáson részt vevők érettségét;
- a német szövetségi alkotmánybíróság a választójog általánosságának elvével összeférhetőnek találta az életkori kikötést, amelyet történeti és szokásjogi tradíciók nyomán tekintett indokoltnak.

Olsson kritikája szerint, amennyiben egy életkori cenzussal nem tesszük lehetővé a kiskorúak részvételét, és ezt a kompetenciakövetelménnyel igazoljuk, akkor éppenséggel – a szociológiai kutatások nyomán – még emelni is kellene a korhatárt (és nem csökkenteni, mint ahogy az megvalósul néhány országban). Szerinte amíg a „tudatlan” szavazók nem kezdenek egységesen cselekedni, mint egy klasszikus értelemben vett politikai párt, addig vajmi kevés kárt tudnak okozni a demokratikus eljárásban és akaratképzésben. A családi választójog pártján állva úgy érvel, hogy ha gazdasági és más ügyekben a gyermekek szülők általi képviselését nem kifogásoljuk, akkor a politikai képviselést sem vethetjük el elvi alapon.¹³ Egyedi eseteket, amikor a kiskorúak nagyobb demokratikus kompetenciát mutatnak fel, mint a felnőtt lakosság jó része, nem kivételként kellene kezelni, hanem úgy, mint az általános – a tényleg mindenkire kiterjedő – választójog főszabályát erősítő érvet.

¹² Venice Commission 2013: I. 1.1. a. „the right to vote and to be elected *must be* subject to a minimum age”. (Kiemelés tőlem, S. P.).

¹³ OLSSON 2008: 68–72.

Irodalom- és forrásjegyzék

- BODNÁR Eszter (2014): *A választójog alapjogi tartalma és korlátai*. Budapest: HVG-Orac.
- BRENNAN, Jason (2011): The Right to a Competent Electorate. *The Philosophical Quarterly*, 61(245), 700–724.
Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9213.2011.699.x>
- CAPLAN, Bryan (2007): *The Myth of the Rational Voter. Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400828821>
- GEDEON Péter (2013): Közjő és demokrácia. Két közgazdaságtani elmélet a demokráciáról. *Közgazdasági Szemle*, 60(12), 1318–1332.
- KURUNCZI Gábor (2020): *Az egyre általánosabb választójog kihívásai*. Budapest: Pázmány Press.
- M. BALÁZS Ágnes (2022): Többször szavazni és egyenlőnek maradni? A plurális választójog és a nemzetiségi képviselet útvesztőjében. Budapest: Gondolat.
- OLSSON, Stefan (2008): Children's Suffrage: A Critique of the Importance of Voters' Knowledge for the Well-Being of Democracy. *The International Journal of Children's Rights*, 16(1), 55–76. Online: <https://doi.org/10.1163/092755608X267120>
- SCHANDA Balázs (2020): Kinek a szuverenitása? Általános és/vagy egyenlő választójog? In BODNÁR Eszter et al. (szerk.): *Tisztelegés a 70 éves Dezső Márta előtt*. Budapest: Gondolat, 79–86.
- SCHUMPETER, Joseph Alois (1994): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- UMBERS, Lachlan Montgomery (2019): Democratic Legitimacy and the Competence Objection. *Res Publica*, 25(2), 283–293. Online: <https://doi.org/10.1007/s11158-018-9395-4>
- Venice Commission (2013): Electoral Law. CDL-EL(2013)006. Online: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-EL%282013%29006-e>